

Sammlaren

Tidskrift för
svensk litteraturvetenskaplig forskning
Årgång 102 1981

Svenska Litteratursällskapet

Distribution: Almqvist & Wiksell International, Stockholm

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Peter Hallberg

Lund: Staffan Björck, Louise Vinge

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Thure Stenström, Lars Furuland, Bengt Landgren

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Humanistiskt-Samhällsvetenskapligt Centrum, Box 513, 751 20 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

ISBN 91-22-00567-6 (häftad)

ISBN 91-22-00569-2 (inbunden)

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksell, Uppsala 1982

sparsamma källorna till Nybloms litteraturhistoriesyn. Här tror jag att man med större fog än ifråga om provföreläsningen kan tala om ett boströmskanskt inflytande. Nyblom avvisar i uppsatsen en litteraturhistorisk periodisering »endast och allenast efter estetiska förhållanden». Litteraturen är en återspeglning av »den inre sidan af det lif, som fått sitt yttre uttryck i folkets politiska öden», och litteraturhistorien bör alltså periodiseras i enlighet med den politiska historien: stormaktstiden, frihetstiden osv. (a. a., s. 1 ff.). En historiesyn som på detta sätt gör det statspolitiska livet till det centrala i historien hade ju i svensk historieskrivning traditioner från Geijer men anknöts senare främst till den boströmska statsfilosofin. Nybloms resonemang står i nära överensstämmelse med Odhners uppfattning i hans boströmskt inspirerade skrift *Om möjligheten af historiens filosofi* (1862), att även kulturens historia måste relateras till staten som den egentliga bäraren av den historiska utvecklingen (a. a., s. 79). Odhner hävdar här också att historien bildar »en serie af objectivt gifna perioder och tidsenheter», som är grundade i de »rättsliga samhällenas» (staternas) inre beskaffenhet (ib., s. 76). Det tycks mig intressant att Nyblom i ett sammanhang där han tydligt är inne på boströmskanska linjer i sin historiesyn, samtidigt reserverar sig mot en litteraturhistorisk periodisering på estetisk grund, som han själv tidigare hade tillämpat.

Kapitlet om Ljunggrens *Svenska dramat* hör till det mest givande i avhandlingen. I Ljunggrens verk framträder den »litteraturhistoriska klassicismen» tillämpad på ett stort empiriskt material. Olsson visar hur Ljunggren arbetar med föreställningen om ett idealt drama som en norm i sin skildring av det svenska dramas historiska utveckling. Ljunggren kan för övrigt själv uttryckligen tala om »dramats sanna väsende» (a. a., s. 265). Detta dramaideal är en förenig av klassisk form och kristet innehåll, dess förverkligande nära förknippat med nationens utveckling.

Olsson betonar starkt Ljunggrens uppfattning av dramat som en manifestation av nationalmedvetandet. Jämsides med det nationella perspektivet arbetar emellertid Ljunggren också med ett internationellt, komparativt. Detta uppmärksammas mindre av Olsson. Det svenska dramas utveckling står i ett europeiskt beroende, framhåller Ljunggren i förordet till sitt verk. Han har därför funnit det nödvändigt att skildra det europeiska medeltidsdramat, reformationstidens tyska drama och det tidiga franska 1600-talsdramat som förebilder för det svenska dramas huvudtyper under de behandlade epokerna. Olsson antyder att det hos Ljunggren »råder en metodisk svårighet» i fråga om förhållandet mellan begreppet nationsmedvetande och begreppet bildning, det senare »ett sammanfattande begrepp för det utländska inflytandet på dramat» (s. 41). Han går dock inte närmare in på denna intressanta komplikation, som också framträder i Nybloms provföreläsning, ett par år senare än Ljunggrens *Svenska dramat*, om den svenska litteraturens förhållande till andra länders under olika tider.

Ljunggrens historiska syn är huvudsakligen ändamålsorienterad, bestämd av hans idé om dramas väsen och ett nationellt drama som utvecklingens mål. Emellertid har ett nationellt svenskt drama inte förverkligats, menar Ljunggren, och ett problem för det svenska dramas historieskrivare gäller då orsakerna till att detta inte har skett

(a. a., s. 2, 457 ff.). På samma gång som denna frågeställning är ändamålsorienterad, gäller den alltså också ett orsakspåslag. Ljunggrens intresse för orsaksförklaringar – som bland annat yttrar sig i hans redovisningar för de utländska inflytandena på det svenska dramat – är förknippat med en tendens till historiskt-relativistisk syn i hans framställning. Enligt Ljunggrens norm för det nationella dramas utveckling framstår Messenius' dramer som en ofullgången ansats: »I den råa form, som dramat hos honom ännu hade, lågo sålunda frön, som under gynnsamma omständigheter möjligen kunnat spira upp och bära frukt» (ib., s. 457). Men när han i ett annat sammanhang påpekar att Messenius' dramer är föga njutbara för nutida läsare och att de har bedömts hårt av våra litteraturhistoriker, tillägger han: »Annorlunda utfaller dock omdömet, om man söker sätta sig in i hans samtids sätt att betrakta dessa dramer och gör afseende på de tidsomständigheter, under hvilka de tillkommit» (ib., s. 298). Också här finner man alltså en komplikation hos Ljunggren, en spänning mellan ett normativt och ett relativistiskt synsätt, som Olsson kunde ha låtit framträda mera.

Schüch beundrade och erkände sin skuld till Ljunggren som litteraturhistoriker; det framgår i flera sammanhang. Men det behöver inte betyda att han, som Olsson antyder (s. 15), också anammade det spekulativa substratet i Ljunggrens litteraturhistorieskrivning. Det var uppenbarligen den empiriska, källkritiska och orsaksförklarande sidan av Ljunggrens verksamhet som han uppskattade och själv anknöt till. (Se till exempel Schüchs recension av Ljunggrens *Svenska vitterhetens häfder i Nordisk tidskrift* 1883, s. 141 ff., och hans översikt »Skrifter i svensk litteraturhistoria» i *Samlaren* 1887, s. 137 f.) Att Schüchs program för en »historisk» litteraturforskning fullföljer tendenser som yttrar sig redan tidigare i Sverige, och särskilt hos Ljunggren, är alldeles klart. Men för Schüch råder det på ett annat sätt än för Ljunggren eller Nyblom en uttalad konflikt mellan en estetisk och en historisk litteraturforskning.

De svagheter som jag menar finns i avhandlingen – främst kanske en tendens till alltför schematiska tolkningar – kan till stor del betraktas som fränsidan av en väsentlig förtjänst: den energiska strävan att sätta in det studerade materialet i större sammanhang och att föra fram produktiva hypoteser. Thomas Olssons bok är i mycket en pionjärinsats, och förhoppningsvis kommer den att stimulera till fortsatt studium av den svenska litteraturvetenskapens historia under det efterromantiska 1800-talet, en period som visar sig vara fylld av viktiga problem.

Lars Gustafsson

Göran Hägg: *Övertalning och underhållning. Den svenska essästiken 1890–1930*. Wahlström & Widstrand. Stlm 1978.

Varje insats för att fylla de gapande luckorna på området genrehistoria i svensk litteraturvetenskap bör hälsas med största tillfredsställelse. Än mer tillfredsställande är det, när någon tar sig an någon av de genrer, som flyter omkring i gränsvattnen mellan »facklitteratur» och »skön-

litteratur». Ämnet den svenska essäistiken är inte undersökt tidigare, och när det nu fiskas upp till granskning, förefaller den uppläggning som Göran Hägg valt för sitt arbete vara naturlig och vettig. Först ett försök att definiera genren, så en skildring av dess tidigare historia och utveckling i Europa och Sverige. När förf. når essäistikens genombrotts- och blomstringsperiod i Sverige, ger han först en översikt över den yttre utvecklingen och tar därefter i en serie analyser upp några framträdande representanter för genren, centrala samtidigt som de är olikartade: Oscar Levantin, Bengt Lidforss, Fredrik Böök, Erik Hedén, Klara Johansson, Frans G. Bengtsson. På det sättet vill avh.förf. demonstrera traditioner och variationer inom essäistiken under den aktuella perioden. Arbetet avslutas av en summering av de vunna resultaten, där förf. också vill ange möjliga värden av undersökningen.

Vad är en essä för något? Häggs försök att definiera essäbegreppet och bestämma dess egenskaper är berömvärd, särskilt som det rör sig om en genre, som de flesta litteraturintresserade har en ungefärlig bild av men som visat sig svår att fånga i en formel. Det vimlar av uttalanden om genrens karaktär och innehåll. Hägg har resolut lämnat åsido facklitteraturens många, ofta spekulativa, ofta motstridiga definitionsförsök. Kanske borde han dock kostat på sig att referera några av de tyska forskningsinsatserna, i stället för att blott i en not ge en allmän hänvisning till Rohners omfångsrika arbete. (Lukács funderade en gång över »essäns väsen och form» (1911), Adorno har skrivit om »essän som form» (1958), ett arbete med liknande inriktning som Häggs är D. Bachmanns *Essay und Essayismus* (1969); ingen av dessa förekommer hos Hägg.) Häggs strävan att i en arbetsdefinition förenkla genrens kriterier kan bli en intressant utgångspunkt för fortsatt forskning.

De första leden i hans arbetsdefinition är relativt oprelaterade: »en kort prosatext med huvudsakligen inhämtade fakta» (avh. s. 15). Det begränsade omfånget och *materialets* mest ickefiktiva karaktär är tidigare definitionsförsök allmänt ense om. Beträffande nästa led i formeln förstås ganska lätt vad förf. avser: »ordnade efter underhållande eller övertalande funktion». Det är essäns »litterära» karaktär han vill inringa; den avsedda funktionen får inte vara rent informativ. Hur detta i praktiken på ett någorlunda enkelt sätt ska kunna avgöras är dock inte lätt att förstå. Så kommer vi till det sista ledet i Häggs arbetsdefinition. Essän är en text »publicerad i bokform tillsammans med andra likartade». Högre upp har förf. redan modifierat detta till »en text som skulle kunna vara publicerad i bokform» (s. 15). Detta definitionsled erbjuder som lätt inses flera problem.

Att använda sig av en provisorisk definition, som parallelliseras med en arbetshypotes, är helt legitimt i vetenskapligt arbete. Men då väntar sig läsaren, att förf. under arbets gång anlägger synvinklar och frågeställningar som kontinuerligt testar hypotesen. Det kravet är knappast tillgodosett i Häggs avh. Inledningens definition tas upp först i sammanfattningen och förklaras då motvilligt, inom parentes, onöjaktigt: »det sista ledet i definitionen, 'publicerad i bokform tillsammans med andra likartade', är omöjligt att på naturliga grunder upprätthålla». Det har helt enkelt varit en praktisk formel för att begränsa arbetsmaterialet (avh. s. 262). Men varför inte kalla en katt för en katt? Materialbegränsningar är naturliga och nödvän-

diga i forskningsarbete. Men de behöver inte maskeras som teoretiska definitioner. En operationalisering kan ju enklast göras genom att ange empiriska kriterier. Om Hägg haft en mera pragmatisk inställning till sitt material, hade han kanske kunnat få bättre genredimensioner som resultat av undersökningen. Nu har han bara åstadkommit än större förvirring. När han i slutet uppgett bokformskravet på essän, innebär det de facto att recensioner, kåserier och essäer (samt predikningar och en del andra texter) får samsas under samma genredimensioner.

Häggs ursprungliga arbetsdefinition har i undersökningen den praktiska innebörden: en essä är en text i en sådan bok som Hägg kallar essäsamling. Problemet flyttas över till begreppet essäsamling, och vad en sådan är definierar Hägg inte, han blott förtecknar. Avh.förf. hade kunnat undvika åtskilliga svårigheter och snårigheter i sitt arbete, om han tydligare hade hållit isär tre saker: 1) författarprodukten essä, dvs. vad författaren själv karaktäriserat som essä, 2) förlagsprodukten essä, dvs. de texter som förlagsmässigt klumpats ihop i böcker kallade essäsamlingar eller dylikt, 3) texttypen essä, på varierande vis bestämd av litteraturkritiker, -historiker och -teoretiker.

En stringentare litteratursociologisk analys av sådana fakta som Hägg själv meddelar skulle hjälpt honom att tidigare än i sammanfattningen komma ifrån den besvärande läsningen vid sin egen definition. Minst 90% av de texter som står i förtecknade essäsamlingar har ursprungligen publicerats i tidningar eller tidskrifter – de flesta som recensioner – och sedan obetydligt eller inte alls omarbetats. Byter dessa då genre vid omtryckning? I det inledande kapitlet, där Hägg söker avgränsa essän mot andra typer, berörs inte alls problemet recension kontra essä. Ett meddelande därom smygs in först senare (s. 54): »Det är på struktureringen och behandlingen av det inhämtade stoffet samt på den slutliga presentationsformen det kommer an huruvida det är fråga om en essä, skild från den enklare dagskritiken eller presentationsartikeln». Inre och yttre kriterier, sålunda. Men vad menas med den slutliga presentationsformen? Kan en text ligga som dagskritik i årtionden, för att slutligen omtryckt långt efter författarens död i en samlingsvolym komma att räknas till essägenren? Historiska skäl talar enligt min mening mot en sådan renodlad bibliotekariesynvinkel. Genrebestämning på publikativa kriterier är möjlig, men knappast i fråga om essä, där inre kriterier redan för länge sedan etablerat bilden av genren.

De författarståndpunkter som Hägg meddelar har inte tillräckligt lyckats påverka hans texturval och terminologi. Man sökte åtminstone till en början skilja på essäer och recensioner; det har också noterats i avh. Böök kallade sina klippböcker *Essayer* och kritiker – ändå behandlar Hägg alla ingående texter som essäer och försöker ej skilja på dessa typer (jfr avh. s. 142). Sina idékritiska texter publicerade Lidforss först i dagspress, därefter i bokform betitlade »journalistik» och »kåserier». Uppenbarligen ansåg inte Lidforss själv att dessa texter bytt genre vid omtryckningen. Men Hägg, vars arbetsdefinition på essän inbegriper att den är lämpad för bokform och inte för en dagstidning (avh. s. 15), säger: »*Essäerna* är skrivna direkt för den egna tidningen» (s. 115, min kursiv). Åtskilliga av Erik Hedéns recensioner har rent deskriptiv och värderande funktion – om dessa inte sekundärpublicerats i vad tiden kallade essäböcker, skulle ingen, inte ens Hägg,

kunnat tänka sig att föra in dem i essäistikens historia. Själv ansåg Hedén inte heller att styckena var några essäer (se avh. s. 197).

Mängden av s. k. essäböcker i Sverige under 1900-talets tidigare decennier är enbart en modeströmning inom det litterära systemet. Det är ett svårhanterligt underlag för en allmängiltig definition av en i tid och rum mer frekvent genre. Häggs nålsöga är inte stort nog för en så kameleontisk företeelse som essän. När han i slutet vidgar det, släpper det definitoriska nålsögat igenom en hel karavan av litterära typer.

Avsnittet om den europeiska essätraditionen fram till 1890 ger en god kortfattad överblick. Att förf. har anlag för att skriva komprimerade litteraturhistoriska översikter i traditionell stil är tydligt. Det berömmet är också min främsta anmärkning. Jag skulle önskat färre namn och titlar – och istället något längre och djupare analyser av vissa viktigare författare och genretyper. Om den moderna essähistoriens inledande namn, Montaigne och Bacon, får vi någon rad av stilkaraktäristik vardera samt uppgiften att de var varandra olika. Av värde hade varit några rader om deras texters förhållande till tidens litterära system, deras intentioner och essäernas funktion.

Avh. är förtjänstfullt kortfattad om essäformens förhistoria. Förf. pekar på de viktigaste antika urbilderna, Plutarkos, Seneca och Theophrastos. Men jag saknar därefter åtminstone några ord om den renässanshumanistiska bakgrunden till genrens framväxt. Erasmus borde i varje fall ha nämnts. Hans Adagia är – andra essäforskare har påpekat det – en viktig länk i både den formella och den tematiska utvecklingen. 1600-tal till 1800-tal behandlas land för land; den »moraliska essän», »tidskriftsessän» och »filosofiska essän» fladdrar förbi. Enligt min mening har t. ex. Horst Weber i sin utmärkta inledning till *Der Englische Essay* (1975) inom begränsat utrymme på ett helt annat sätt lyckats klargöra skeendet.

Det följande kapitlet, »Den svenska essäns förhistoria» (vilken Hägg anser räcka ända till 1890), innehåller goda karaktäristiker av huvudlinjer och viktigaste författare. Koncentrationen på texter i bokform har dock gjort det svårt för förf. att göra rättvisa åt utvecklingen, och den kulturella betydelsen av import- och översättningslitteratur har inte fullt beaktats. Essäistiskt färgade uttryck kan misspydas; på tal om *Relationes Curiosae* står det: »En liknande serie lär ha utgivits 1700–01» (s. 44) – enbart ett ögonkast i Lundstedt kunde ju ha bekräftat existensen. I skildringen av 1830–40-talens kritiker, Rydkvist, Hagberg, Atterbom, saknar jag verkligen hänvisningar till Kurt Aspelins behandling av skedet (Poesi och verklighet, 1–2, 1967–77). Ett senare författarskap har glömts bort, ett markant förbiseende. Det är Christopher Eichhorn och hans *Svenska studier* (1–3, 1869–81).

I de historiska kapitlen visas en bristande insikt i vad retorik är. Det sägs exempelvis, att äreminnet faller inom en annan genre än essäistiken, nämligen retoriken (avh. s. 44). Men retoriken är nu ingen genre. Retorik är och har alltid varit en teoretisk och praktisk disciplin, läran om talekonsten, dess metoder och figurer; utöver muntlig kom den tidigt att inkludera skriftlig framställning. Mera inskränkt har termen ibland likställts med normativ stilistik. Men det som är viktigt att betona är att retoriken har ett huvudbegrepp: *persuasio*. Att övertala och övertyga är i den klassiska retoriken all talekonsts huvudmål; en un-

derhållande stil kan i vissa fall vara ett av medlen därtill. En retoriker strukturerar sin framställning efter funktion och mål. Det är närmast obegripligt att Hägg kunnat skriva en litteraturvetenskaplig avhandling betitlad *Övertalning och underhållning* utan att märka att han hamnat mitt inne i retorikens byggnad, som naturligtvis under sitt tak inrymmer essäistiken. Essäns närhet till talekonsten är ju också så tydlig, oscillerande mellan konversation och föredrag. De s. k. grepp som Hägg senare i avh. så förtjänstfullt frilägger i olika essätexter är just retoriska grepp, kända från flera seklers handböcker. Där kan också Hägg använda »retorisk» alldeles korrekt (s. 197). (Man jämför s. 23, där termen »retorik» används på ett vanligt men felaktigt sätt: för 'prosaorationer (i den höga stilen)').

Det väsentliga i avh. är givetvis behandlingen av perioden 1890–1930. Den yttre utvecklingen sammanfattas i kap. 4. Underlaget för Häggs periodanalys är de böcker som samlats i »Litteraturförteckning A: Förteckning över svenska essäsamlingar 1890–1930», kronologiskt uppställda. Den bör enligt förf. »uppfylla rimliga krav på fullständighet» (s. 269). Hur listan framtagits meddelas ej (enligt upplysning vid disputationen har Svensk bokkatalog varit grunden). Vad gäller tillförlitligheten kan nämnas, att jag, efter några timmars genomgång av bibliografisk litteratur och kontroll av titlar inför ventileringen, kunde utöka avh:s förteckning med 26 titlar eller ca 10%, strikt inom den givna essädefinitionens ram. En olöst fråga är essäsamlingar från det religiösa området. Hägg har ej förtecknat sådana (och jag medtog ej heller sådana bland tillägg). Utgivningsmässigt utgör religiös litteratur en specialsektor, och det kan finnas litteratursociologiska skäl till att behandla den för sig. Följer man Häggs definition måste dock åtskilliga samlingar av religiösa 'kåserier' räknas till essäistiken. Historiskt är det vidare välkänt att predikan gavs alltmer essäistisk form under 1700-talet; somliga forskare har satt likhetstecken (jfr *Der Englische Essay*, 1975, s. 11). I början av 1900-talet utgavs en mångfald predikosamlingar i Sverige, åtskilliga skrivna direkt för bokpublicering. Definitionsmässigt är dessa texter essäer (vilket vidgicks av förf. vid avh:s ventilerings). Förteckningen kan på det sättet svälla ytterligare. Bland författare, som i mitt tycke saknas i Häggs lista, kan nämnas August Strindberg (Tryckt och otruckyt, 2–3, 1890–91), på tioalet Sigurd Frosterus med ett par intressanta volymer, som Olaf Homén (recensioner omtryckta i I marginalen, 1917) artbestämmer som essäer på högre nivå än tidens vanliga klippböcker, och vidare en rad konstessäister: Richard Bergh, Klas Fähræus, Axel Gauffin.

Efter kompletteringar och korrigeringsar (två volymer har i avh. placerats på fel år) kan, även om helhetsperspektivet kvarstår, några förskjutningar iaktas gentemot avh:s resultat. Utgivningstoppen förflyttas från 1918 till 1915, och nedgången 1920 verkar betydligt mer tillfällig. Att 1920 markerar en viss vändpunkt och en omorientering för essäistiken är inte otroligt, men det statistiska underlaget är numeriskt alldeles för litet för att man som Hägg på grund av låg utgivning ett enstaka år ska våga påståendet att en mättad inträtt hos publiken. Förf.:s tendens att pressa en tes mot fakta i bokmarknadsfrågor visas t. ex. då han menar att »den av antalet nya upplagor att döma exemplösa framgången» med Levertins *Samlade skrifter* kan ha stimulerat förlagen och påverkat essäboomen under första världskriget (s. 70). Essädelarna *Es-*

sayer 1–2 och *Diktare och drömmare* kom i Samlade skrifter 1907–08. Den andra upplagan av dessa delar av Samlade skrifter trycktes först 1918. Fler än tre upplagor blev det f. ö. ej. Snarast verkar det som om det stora essäintresset under tioalet stimulerat till en andra upplaga av essäerna i Samlade skrifter.

Hägg indelar det studerade skedet 1890–1930 i tre delperioder: »etableringsskedet 1890–1906, 'klippboksperioden' 1907–1919 och slutligen tjugotalssässistiken» (s. 67). Hans beskrivning av dessa perioders utmärkande drag tycks mig vara riktigt och väl underbyggd.

Men arbetets underlag är alltså ett antal essäsamlingar. Vad som skildras är inte den svenska essäns utveckling. Avh:s historieskrivning gäller förlagsprodukten essäsamling. Det gäller att komma ihåg det. Om man skulle beskriva essägenrens historia på grundval av de enskilda texterna, blir den kronologiska bilden delvis annorlunda. Det är förf. principiellt nog medveten om. Diskrepansen mellan texternas primärpublicering och samlingsvolymens utgivningsår har förf. exempelvis noterat, när det gäller Klara Johanson. Men denna medvetenhet har inte alltid genomsyrat framställningen. Hennes verksamhet har indelats i tre perioder: 1898–1912, 1912–20, 1920–48. När Hägg skriver (s. 205) att »tillkomstiden för huvuddelen av essäerna i *Det speglade livet*» var 1908–22, är detta i och för sig riktigt, men ger ett missvisande intryck av jämn produktivitet. I själva verket tillkom hela 19 av totalt 33 essäer under hennes första period, 1905–12. Hägg lägger tonvikten i hennes utveckling vid »den andra perioden, då flera av de stora essäerna [...] tillkom» (s. 204). Endast tre stycken tillkom dock (1915–19) under denna åttaåriga period. Huvuddelen av KJ:s essäproduktion under den tid avh. omfattar ligger alltså mycket tidigt, före huvuddelen av såväl Bööks som Hedéns produkter.

Av kapitlet om Erik Hedén får man intrycket att denne var något av arvtagare till Lidforss. Han fortsatte, sägs det t. ex., Lidforss språkrensningsaktioner (avh. s. 194). Men då bör man påongtera, att Hedén inledde språkrensningsaktionerna före Lidforss. Hedéns magnifika avrättningar av Fallströms dikter och Österlings essäer publicerades långt innan Lidforss blandade sig i Strindbergsfejden och fångade levertinska stilrodor. Häggs arbete oscillerar mellan essähistoria och kritikhistoria. Det är naturligt, eftersom en stor del av de stycken han kallar essäer är recensioner, dagskritik. Men så snart man kommer in på det kritiska området, är det den ursprungliga publiceringen som är det viktiga och avgörande för sammanhagen, och det borde ha markerats tydligare på relevanta ställen i arbetet.

I sina analyser av sex essäeförfattare har Hägg främst siktat in sig på att visa typiska stilistiska egenheter och kompositionella drag hos författarna, alltså att frilägga några av de s. k. grepp som kommit till användning i essäproduktionen. Här har Hägg nått verkligt intressanta och värdefulla resultat, och dessa avsnitt är definitivt de mest vägande i avh. Brillant demonstreras Levertins subjektiva analogiserande, Lidforss politiskt symboliska faktaurval, Bööks »krympningsmetod» och andra grepp som sedan kan följas i senare essäistik och kritik. Trots min allmänna beundran av förf.:s framställning kommer jag här närmast att ta upp några negativa synpunkter.

I dessa kapitel har Hägg ägnat rätt stort utrymme åt att genomgå möjliga influenser på författarna från samtida

essäister och från na.nn inom genretraditionen. Jag är inte särskilt övertygad av dessa resonemang. På många ställen tvingas förf. själv säga att detaljöverensstämmelser och direkta belägg för påverkan är svåra att finna. Ofta sägs att det rör sig om allmänna drag (t. ex. avh. s. 103, 135, 175). Komparationsfältet är för smalt: Hägg tycks övertygad om att en författare av essäer eller kritiker söker sina idémässiga förebilder och formella stimulantia hos tidigare och samtida kritiker och essäister. Men impulser kan naturligtvis lika gärna komma från andra delar av det vida litterära fältet. Varje minsta omnämnande av en annan essäist noteras dock; långa namnräckor belastar i onödan framställningen (t. ex. s. 103). Avancerade påståenden om likheter kvalificeras ej. Om Brandes och Böök skriver förf. endast, att »Bööks idékritiska metod otvivelaktigt [har] mycket gemensamt med Brandes', och han torde ha varit medveten om detta» (s. 177). Metodligheten demonstreras inte, och belägg saknas för Bööks påstådda medvetenhet därom. Vad gäller Böök och Sainte-Beuve, för Hägg ett glidande och dåligt belagt resonemang (s. 175 f.), där frekventa omnämnananden, trots Bööks ursprungliga ogillande, också tas till intäkt för påstådda ökande formella likheter. I sammanhanget kan nämnas Olle Holmbergs recension, som Hägg ej uppmärksammat, av Bööks första *Essayer och kritiker* (Nya Argus 1914). Hela artikeln ägnas åt att analysera Bööks litteraturkritiska och essäistiska metod. Holmberg hävdar bl. a. att Böök avviker starkt från Sainte-Beuves och Brandes skola och istället påminner om Taine. Denna samtida åsikt kunde varit värd att ta upp.

Häggs lösliga sätt att etablera påverkningar och traditionsräckor visar sig också i Hedén-kapitlet. »Sitt eget tuktade och effektiva bildspråk [...] torde Hedén istället medvetet ha uppfattat som ett arv från den 'radikala' traditionen, dvs Ola Hansson och (framförallt) Vilhelm Ekelund» (avh. s. 195). Hägg talar om ett medvetet arv utan att ha minsta belägg för vilken Hedéns eventuella uppfattning var. Att Hedén recenserat Hansson och Ekelund i berömdande ordalag bevisar knappast att han kände sig som en medveten bildspråklig arvtagare. Har Hansson f. ö. något »tuktat och effektivt bildspråk» att ge i arv? Därom intet i avh. Hägg uttrycker sig i sammanfattningen av kapitlet än mer kategoriskt om Hedén: »Som essäist bekänner han sig till en 'radikal' tradition, utgående från Ola Hansson (Hedén refererar till *Tolke og Seere* samt *Kåserier i mystik – Eros och Polemos* s 130)» (avh. s. 198). Detta bekännande kan Hägg inte dokumentera. Parentesens ordval är bedrägligt. På det angivna stället refererar Hedén inte till Hanssons essäsamlingar, han nämner böckerna i en översikt över Hanssons hela författarskap, och han gör det enbart i samband med Hanssons residéer. Att historiskt placera Hedén i en socialistisk idétradition är möjligt och riktigt, men denne betydande kritiker är ingen essäist i Ola Hanssons och Vilhelm Ekelunds efterföljd.

De komparativa resonemang och utsagor som finns i Häggs avh. är inte alltid övertygande. Långa genomgångar av tänkbara influenser har gett inga eller föga påtagliga resultat och hade då inte behövt belasta avh:s text. Endast säkrare utslag, som bidrar till reell förståelse av utvecklingen, borde ha redovisats.

Bland olika karaktäristika inom essägenren har förf. uppmärksammat också citerandet, och det är ett gott upp-

slag, som dock inte genomarbetats ordentligt. Hägg vill bl. a. se en markant skillnad mellan Lidforss citatteknik och den klassiska essättraditionen, i det att citaten hos Lidforss är »utgångspunkter för resonemang» (s. 124). Lidforss användning av citat skiljer sig nog från en viss essättraditions teknik. Men det finns ju flera klassiska essättraditioner, och Lidforss teknik kan följas tillbaka i varje fall till Erasmus och Bacon. En stor del av naturvetenskapens och medicinens framsteg och debatter på 1600–1700-talen lades fram i 'essäer', uppsatser med såväl övertalande som underhållande funktion, och den traditionen har alltid varit levande för vetenskapsmännen själva. Även sakprosan har sina retoriska grepp, något som Hägg tycks omedveten om i Lidforss-kapitlet. Så till en annan citatfråga. Förf. omtalar (s. 169) »den relativa citatfattigdomen hos Böök», och säger på annan plats att »Hedén skiljer sig från Böök genom mängden av citat i essäerna» (s. 192). Jag tog 120 sidor ur Bööks *Essayer och kritiker* (1911–12, tr. 1913) och lika många sidor ur Hedéns *Eros och Polemos* och räknade citat. Böök har 52 rejäla citat och ca 30 småcitater (dvs. ett par ord el. en mindre sats). På motsvarande utrymme har Hedén 20 rejäla citat och 12 småcitater. Naturligtvis är detta blott ett stickprov; det verkar dock som om förhållandet vore det motsatta mot vad avh.förf. hävdar.

När Hägg undersöker strukturelement och bedömningsmetoder i de sex svenska essäisternas texter, ger han eleganta och spännande inblickar i olika författarverkstäder. Han når också tungt vägande resultat, när han lyckas visa att formella och stilistiska medel och ideal är ideologiskt indifferent. Vapen kan hämtas ur motståndarens arsenal. Men bilderna av de sex essäisterna lider av Häggs vilja att profilera porträtten. Framför allt har Levertin, Böök och Frans G. Bengtsson måst vända den negativa sidan till. Den korta skissen av Hedén är respektfullt tam. Intressantare är analysen av Klara Johanssons egendomliga estetisism och »sympatiserande ironi»; den stilistiska undersökningen är välgjord, men den positivt inställda Hägg måste tillgripa hennes »personliga halt» för att förlåna hennes livshållning större dimensioner – något han inte kostar på Frans G. Bengtsson, trots att han påvisar de stora likheterna dem emellan. (Men är verkligen KJ »extremt opolitisk» (avh. s. 209)? Se essän »Tysk frihet»!) I kapitlet om Bengtsson överskrider Hägg gladeligen den tidsgräns, 1930, han själv satt för sitt arbete, då han anser att föremålets stil i grunden är densamma genom åren. Undersökningen av dennes essäteknik är välgjord. (Man får blunda för några referertabbar och en överkänslig antydning om plagiat.)

Häggs behandling av Levertin har blivit föremål för en sakkunnig vidräkning av Per Rydén (Studiekamraten 1979: 3), och jag behöver därför inte gå in på det kapitlet här. Även kapitlet om Böök är problematiskt. Uppspråttandet av dennes inälvor har uppenbarligen berett obducenten Hägg ett infamt nöje, som smittar av sig på läsaren. Den formella analysens resultat är högst beaktansvärda, även om den som läst Knut Jaensson inte får någon direkt aha-upplevelse. Den mörka färgläggningen av bilden av Bööks verksamhet som essäist och kritiker är dock så påfallande i avh., att Hägg känt sig manad att införa en självförsvarande kommentar i notapparaten (s. 300). Bööks inflytande framstår efter Häggs behandling som än mer oförklarligt än förut. Hade det inte varit både intres-

santare och svårare att söka förklara varför Böök trots allt var en betydande essäist och kritiker? Men en recension ger inte plats för ingående debatt; däremot för en småaktig anmärkning: en av de närmare behandlade Böök-texterna kallas genomgående »Anarkistminnen» i stället för »Anarkistmemoarer».

Vad gäller språklig gestaltning står Häggs avh. på ett högt plan. Den är välskriven, lättbegriplig och dessutom mycket rolig. Men jag retar mig på förf.:s ymniga bruk av överflödiga »osv» (se t. ex. s. 86, 87, 237, 240, 243). Avh. innehåller ett betydande antal småfel: oriktiga citat, årtal, sidhänvisningar. Obetydligheter, men det inger inte förtoende.

Undersökningen är spänstigt genomförd. De stilstrukturella och argumentationstekniska analyserna avkastar välgående nyvinningar. Avh. innehåller dessutom tänkvärda fingervisningar för dem som sysslar med litteratur på lägre och högre nivåer, det må vara som lärare, kritiker eller författare. Dock vilar åtskilliga av avh:s analyser och värderingar på en alltför bräcklig grund; i stället för vetenskaplighet får vi underhållning och övertalning. Förf.:s exkursioner som bibliograf och litteratursociolog är amatörmissiga. Där krävs pedantisk materialinsamling och källbehandling för att resultaten ska kunna beaktas. Men som genrehistorik har Häggs avh. dock på svensk mark karaktären av banbrytande pionjärbete. Svårighetsgraden har varit hög, och förf. är, trots mina anmärkningar, mest värd tacksamhet för sin kartläggning.

Per S. Ridderstad

Tage Boström: *Den objudne gästen. Hur Maeterlinck introducerades och mottogs i Sverige intill 1903*. Umeå universitet 1979.

Tage Boströms vetenskapliga ambitioner är enligt hans egen deklaration mycket måttliga. »Avhandlingens mål», skriver han, »är att fastställa när och hur Maeterlinck introducerades hos svensk publik och vilka arbeten av honom som till 1903 översattes och utgavs eller nådde publiken i form av översättningar av hans pjäser». Boström behandlar alltså inte den betydelse Maeterlinck otvivelaktigt haft för författare som Strindberg, Levertin eller Geijerstam. I stället väljer han att uppmärksamma mer handfasta fenomen i det litterära livet, alltså i första hand översättningar, uppföranden på scenen och större introducerande artiklar. Av lätt insedda kronologiska skäl handlar Boströms avhandling huvudsakligen om dramatikern Maeterlinck, mindre om filosofen och prosaisten och knappast alls om lyrikern Maeterlinck. Till avhandlingens undertitel må också den kommentaren fogas, att tyngdpunkten ligger i beskrivningen av Maeterlincks möte med Sverige, men att ett ansevärt utrymme också ges åt författarskapets tidiga öden i Danmark, Norge och Finland.

De båda första kapitlen i Boströms avhandling ägnas Maeterlincks biografi och tidiga drama- och teaterteoretiska uttalanden. Därefter redovisas kronologiskt de första tecknen på ett Maeterlinck-intresse i Norden; några summariska rapporter i dagstidningarna om de skandalomsusede uppsättningar av *L'Intruse* (1891), *Les Aveugles* (s. å.) m. fl. i Paris, de första översättningarna till skandinaviska språk och några introducerande artiklar på olika